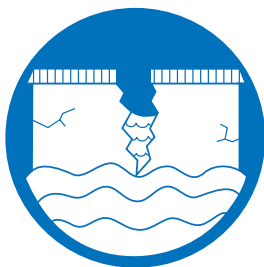

Sian spremno?

Rizikija hem pretiba ko Västerbottens län

Sian spremno? – Rizikija hem pretnje
ki Västerbottens län

Länsstyrelsen Västerbotten

Illustracije: Matilda Hall, Infografiska
Teksti & Layout: Lilian Johansson & Jacob Eriksson,
Länsstyrelsen Västerbotten
Pečatiribe: Original i Umeå AB, Umeå 2018

Spremin tut te šaj te arakhe kzorkori tut

I Švedija i jek moderno phuv ama jek moderno phuv i hem lokhe dukhavdi. But taro odola buča so amen mislinaja kaj i sigurno ola čhinavena te funkcinen te ačhiljam poviše vreme bizi struja. Tegani šaj ovela tut problemija te kere hajbe, te phere pani tari češma, te ikale keš love taro bankomati ja pale te telefonirine kotar tlo mobilno telefoni.

Ki jek društvoskiri kriza/sarinipaskiri kriza tegani o društvo pomožinela angleder sa okolenge soj but izložime ko pharipa, ko primer o phure, o čhave hem o nasvale. Tu so šaj te dikhe korkori tut ki normlno situacija šaj odoleske ki jek seriozno kriza te dikhe korkori tut jek kurko. Dikh te šaj te ovel tut pani, tato hem diso hajbaske. Te šaj te komunicirine javerencar hem te šaj te le informacija tari medija hem taro vlastija - odova i but važno.

Ki akaja brošura šaj te čitine bašo

- Najbare rizikija hem pretiba so isi amen ko Västerbottens län
- sar šaj te pripremine tut bašo društvoskiri kriza
- so šaj te ovel šukar te ovel tut ki krizakiri kutija
- so ka kere keda ovela jek društvoskiri kriza
- kori šaj te arakhe informacija hem važna telefoneskere broja
- sar i organizirimo o švedikano krizakoro priprembaskoro sistemi
- so kerena o komune, landsting, länsstyrelsen, o javera organizacije hem firme ko than angleder, keda ovela hem palo jek društvoskiri kriza.

“Sian spremno?” i jek testi kova i ki 15-to strana. Othe šaj dikhea te isi tut sa so trebela tuke ki tli krizakiri kutija.

Soj odova jek društvoskiri kriza?

Keda diso ovela hem pherdo manuša hem kotora taro društvo ovena dolde odolestar, bašo odova vakerela pe društvoskiri kriza ja pale društvoskere smetiba. Jek društvoskiri kriza šaj ko primer te ovel vešeskoro thabljojbe, poplavlvi je pale jek baro elektrikkoro činavibe.

Te pripremine tut bašo odova so na adžikerela pe

E krizakoro pripremba značinela te spreminel pe manuš te kerel buti odolea so na džanela pe so ka ovel. Ko primer te šaj te džanel pe so te kerel pe te ulo jek baro nevreme, jek vešeskoro thabljojbe ja pale jek kaver društvoskiri kriza, dali odova i e komunakiri ja pale e vlasteskiri zadača. Tu sar prifatno manuš trebela te džane sar tu ka pripremine tut te ponašine tut ki društvoskiri kriza. Te haljove kaj šaj te ove tuda peravdo tari kriza hem važno i te sigurinkere tut hajbaja, panjea, tatoja hem informacija. Sarine trebela te pomožina jek javereske. Odova i te pripremine tut bašo odova so na adžikerea.

Tle krizakiri
priprema

4

Tle krizakiri priprema značinela kaj tu sar prifatno manuš pripreminea tut te šaj te ikere tut ki jek društvoskiri kriza so poviše vreme so šaj.

Dikh te šaj te ovel tut pani, hajbe, tato hem informacija. Tu trebela te haljove kaj odova šaj te ovel jek kriza kolatar ovena peravde sakova jek manuš hem so šaj tu korkori te kere kaj te šaj te ove pripremino hem kaj amen sarine mora te pomožina jek javereske.

O štar bare rizikija hem o pretiba so isi amen ko Västerbottens län i:

- poplave hem panjeskoro bajrojbe
- panjeskoro branakoro phagibe
- vešengoro thabljojbe
- elektrikkoro, telefonengoro hem bredbandeskoro činavibe.

Čitin poviše sar šaj te pripremine tut so šaj te kere ko sa odola javera rizikija ki akaja brošura hem ko DinSäkerhet.se.

Angleder i kriza

1. KHERUTNI PRIPREMA

Pakujn jek krizakiri kutija e potrebno bučencar, kaj te šaj te ovel tut hajbe, pani, tato hem šajipe te le informacija e društvostrar.

2. DŽANIBA BAŠO RIZIKIJA

Dikh te šaj te džane save specijalna rizikija isi paše ko tlo than kaj te šaj te pakujne tli krizakiri kutija so pošukar so šaj.

3. SIGURIBASKERE THANA

Dikh te šaj te džane kori phravela tli komuna siguribasker thana te uli jek društvoskiri kriza.

Ki jek kriza

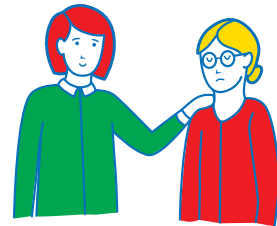
1. IKER TUT INFORMIRIMO

Le informacija baši krizakiri situacija radioja/TV, ja pale interneteja.

2. KER PALO DIREKTIVE

Važno I te ikere tut ko akala instrukcije kola so den ape taro odgovorna vlastija keda isi evakuiriba ko pervade thana.

3. SURADNJA/SORABOTKA

But I važno te pomožinel pe jek javereske! O manuša uzi tute so našti te arakhen korkori peste šaj ka treble olengetlo pomoč.

Poplave hem panjeskoro bajrojbe

Keda mukhljola o jiv taro planine tegani khedela pe but pani ko amare lenja. Bašo odova obično vakerela pe anglonilaeskoro pani hem odova šaj te kerel te oven poplave. Odova ovela sakova berš ko Västerbotten, ama nane olen isto zoralipe. Panjeskoro bajrojbe šaj te oven hem ko javera beršeskere periodija.

E panjeskoro bajrojbe hem poplave šaj te keren štete ko objektija, drumija hem ki javer infrastruktura. Tegani o riziko bašo peribe, phuvjakoro phravljøjbe, elektrikakoro činavibe hem problemi ko transporti ovena pobare, ama šaj te ovel problemi hem ko pibaskoro pani hem ki kanalizacija.

Hem e klimakoro javerovibe šaj te kerel te ovel pobaro riziko bašo poplave hem panjeskoro bajrojbe. Pačala pe kaj e klimakoro javerovibe ka kerel ko avutnipe/ budučnost te ovel poviše biršim. O baro biršim, jiv hem kukudik šaj te keren te ovel problemija ko amare bare dizja kori so odova avdive nane problemi.

Pripremin tut baši poplava

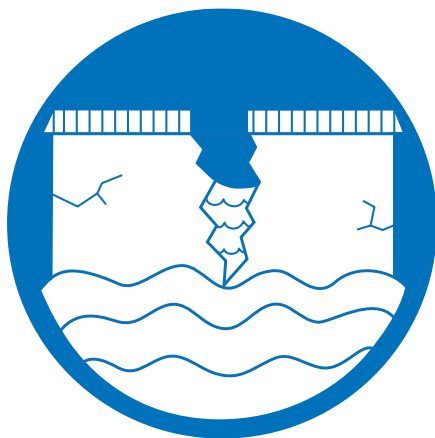
- Kontaktirin tle komuna kaj te šaj te džane save rizikija isi bašo poplave kori so bešeja.
- Dikh e vremeskere prognoze kotar o SMHI.
- Te bešeja ko jek rizikano than tegani šaj te kine ja pale te le ki kirija jek panjeskiri pumpa. Ma bistre te probine ola angleder.
- Ki starna 14 šaj te dikhe soj šukar te ovel tutu khere te šaj te nakhave jek kriza.

Te ulo poplava

- Dikh te na dža ja pale te vozine ko jek than kori so isi poplava. Odoteske so lokhe šaj te na dikhe o tretroari, phirindorengoro učoťhan hem javera buča. E pajneskoro zoralipe šaj te cidel tut ja pale e vrda.
- Te našti mukhljan o than kori so sian, ačhov othe ko jek učo hem sigurno than džikote te ove lindo taro spasiaskoro personali.
- Šun o Sveriges Radio P4 kaj te šaj te le i potrebno informacija.

Panjeskoro branakoro phagibe

Ko Västerbotteneskere bare lenja, Skellefteälven, Umeälven hem Ångermanälven, isi elektrane hem panjeskere brane (arakhina). Te ulo but pani ko lenja šaj o panjeskere brane te rumindžoven hem ko phare situacije te phajron.

Te pharili jek brana odova značinela kaj o pani thavdela bizi kontrola. Jek asavko branakoro rumibe šaj te kerel bari šteta ko primer ko objektija, drumija, elektrikane hem telefonengere bandere. Ama o riziko bašo branakoro phagibe i but tikno.

Panjeskoro bajrojbe, sabotaža ja pale phuvjakoro phajrojbe šaj te keren te ovel branakoro phagibe.

Jek branakoro phagibe šaj te kerel o važno funkcije ko društvo te na keren buti jek pobaro vreme. Odoleske ka ovel šukar te ovel tut jek kutija pakujme bučencar soj i važna ki jek kriza, dikh e čekiribaskiri lista ki 14 strana.

Pripremin tut bašo branakoro phagibe

- Kontaktirin tle komuna te džane save rizikija isi bašo branakoro phagibe kori so bešeja. Odova i specijalno važno tuke te bešeja paše uzo jek len ja pale javer pani.
- Dikh te ovel tut jek torba ja pale ranco važno bučencar hem te šaj sigate te mukhen o kher te trebindža.
- Te ulo jek branakoro phagiba tu šaj ka trebel te mukhe o kher. Šun ko Sveriges Radio P4 hem dikh te šaj te dža othar so posigate so šaj.

Te ulo jek branakoro phagibe

- Pakujm hem le tuja odova soj najvažno.
- Šun e komunakere, spasibaskere servizeskere hem e policijkere sovetija.
- Te šaj ker transoprti tuke hem pomožin javerenge.
- Keda cidea tut taro than, prijavin tut ko komunakoro khedibaskoro than ja pale ki policija.

Vešeskoro thabljojbe

Keda i šuko hem phudela zorale, tegani bajrola o riziko bašo thabljojbe ko veša hem javera thana. Tegani šaj te na ovel mukhlo te tharel pe jag ki natura. E spasibaskoro servizi ki tli komuna kori so bešeja informirinela keda nane mukhlo te tharel pe jag avri. Informacija isi ko komunakoro webbthan.

Tharibe jag, čhinibe veš, e vozengere iskre ja pale o gromi šaj kerela te ovel vešeskoro thabljojbe. Ko okola thana kori so isi baro veš a hari manuša so bešena othe isi pobaro riziko bašo vešeskoro thabljojbe.

Jek baro vešeskoro thabljojbe kerela bari šteta, o društvo, o manuša hem o objektija šaj te oven ošetime. A odova kerela hem bare koštiba e vešengere gazdenge.

Te mislinea te thare jag avri

- Dikh te džane dali na mukhela pe te tharel pe jag hem soj odova so važinela ki tli komuna.
- Pratin o vreme hem šun i prognoza taro SMHI bašo vešeskoro hem čarjakoro thabljobjaskoro riziko. I jag buvljola sigate keda i šuko hem te phudela zoralet.
- Dikh te ovel tut uvek pani hem ačhav/mudar i jag šukar.
- Telefonirin ko 112 te buvljola i jag.

Te ulo vešeskoro thabljojbe

- Dikh te džane kori sian kaj te šaj e spasibaskoro servizi te avel sigate hem te arakhel tlo than.
- Osetinea i khan ja pale dikhea e thabljobjaskoro thuv? Phan o džamija hem i ventilacija hem ačhov andre.
- Tu šaj ka trebel te mukhe o than. Šun ko Sveriges Radio P4 hem dikh te šaj te dža so posigate so šaj.
- Pratin e komunakere, e spasibaskere servizeskere hem e policijkere sovetija.

Problemi elektrikaja hem telefoneja

O bare elektrikakere činaviba na uticinena samo ko elektrikane aparatija hem ko osvetlibe ko tlo kher. Te uljan bizo elektrika poviše vreme odova uticinela upro tačaribe, pani, telefoni hem šajpa te ikale love. Jevendaske keda i šilalo hem temnica tegani ovela ekstra pharo te ovel pe bizo elektrika.

Keda o telefoni na kerela tegani našti te alarmirine ko 112 ko primer tu ja pale javer džiko uzo tute ovela khuvdo ja pale nasvalo. E siguribaskoro alarmi isto reskirinela te na kerel buti.

O smetne ja pale činavibe elektrikakoro, telefoneskoro hem bredbandeskoro šaj te ovel taro bilačo vreme ama šaj te ovel hem sabotaža.

Pripremin tut bašo elektrikakoro hem telefoneskoro činavibe

- Mislin so bi kereja te ačhiljan poviše vreme bizo elektrika hem telefoni. Tegani na ka ove iznenadimo hem šaj te ove spremno te ulo odova.
- Jek tipsi i te ovel tut jek obično telefoni hem jek mobilno. Šaj te ovel tut duj javera operatorija bašo internet hem telefoni. Šukar i te ovel tut hem jek bižicakoro punjači bašo tlo mobilno telefoni.
- Dikh te ovel tut jek radio so kerela buti ko baterie.
- Ki strana 14 šaj dikhea soj šukar te ovel tut khere kaj te šaj te nakhave jek kriza.

Te ulo telefoneskoro činavibe

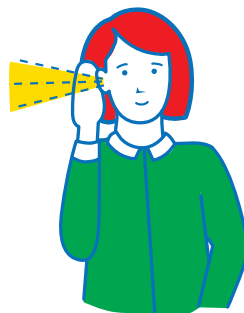
- Šun ko Sveriges Radio P4 lokalno radio.
- Te na kerela e telefoneskiri mreža, ja pale te našti te telefonirine alarmiribaskoro vakeribe, tegani obično e spasibaskoro servizi čhivela jek vrda ko asavke thana. Othe šaj te kontaktirine o SOS alarmi e broeja 112. Disavo var odova šaj kerela pe ko jagačhajbaskiri stanica.
- Kontaktirin tle komšien kaj te dikhe dali olenge da džala šukar i buti, specialno okola so isi olen siguribaskoro alarmi.

Javera rizikija hem pretnje so dikhaja kaj šaj te oven

Isi pherdo javera pretnje hem rizikija bašo kola i šukar manuš te ovel svesno. Rizikija hem pretnje so šaj te oven but seriozna bašo manušengoro dživdipa, sastipa hem baši natura. Odova šaj te ovel:

- Bare nesreče ko drumija, vozengere šine, ko more ja pale ko vozduh
- mukhibe opasna buča sar soj nafta, radioaktivna buča hem nesreče ko industrikane thana
- problemi pijbaskere panjea
- problemi e durutne tačaribaja so transportirinela pe ko amare khera
- nanibe hajbe hem gorivo vrdange
- baro navreme hem jiveskoro nevreme
- zarazna nasvalipa so astarena o manuša hem o životinje
- nasilno ekstermizmi hem terorizmi.

Uvek i važno manuš te ikerel pe informirimo hem te ikerl pe ko sovejia hem uputija so dena o vlastija keda ovela kriza ko društvo.

Te ulo but vreme elektrikakoro činavibe

- Šun ko Sveriges Radio P4 lokalno radio.
- Te isi pobaru elektrikakoro činavibe tegani šaj dela pe tuke informacija tari komuna, spasibaskoro servizi hem kotar e elektrikakiri firma.
- Iker kontakti tle komšienar kaj te šaj te dikhe kaj olada nakhena šukar.
- Pher jek plastikani kanta ja pale javer diso panjea, odoleske so o pani šaj te ovel činavdo tari češma.
- Khede e familija ki jek soba tegani šparinela pe o tato poviše vremeske.
- Tej avri jeven hem šudro tegani šaj mukheha avri o osetlivo hajbe.
- Ki starana 14 šaj čitinea so i šukar te ovel tut khere kaj te šaj te nakhave šukar jek kriza.

Sar funkcinirinela o švedikano sistemi baši krizakiri priprema?

O trin principija

Ko švedikano krizakoro pripremebe isi disvae fundamentalna regularija hem principija so ingarena o buča ko društvoskere krize. Jek važno kotor taro odova i diso kaske so vakerela pe o trin fundamentalna principija:

1. **Odgovnosteskoro principi** – okova so isi ole odgovnost baši jek buti ko normalna situacije ka ovel ole odova da ki jek krizakiri situacija.
2. **Jekhipaskoro principi** – ki jek kriza i buti ka kerel pe so šaj so poviše sar ki jek normalno situacija.
3. **Pašipaskoro principi** – jekhe krizaja kerela pe buti odori kori so ovela odova hem kerena buti okola manuša soj najpaše dolde taro odova hem kola i odgovorna.

Geografikane thaneskoro odgovornost

O geografikano thaneskoro odgovornost i jek čhani te ulavel pe o odgovornost kaj te šaj te kerel pe kordinacija bašo švedikano krizakoro pripremebe. Odova ovela ko trin javera nivoia:

1. **Nacionalno nivo** – e vlada isi o geografikano thaneskoro odgovornost baši Švedija.
2. **Regionalno nivo** – o länsstyrelsen isi ole o geografikano thaneskoro odgovornost ki provincija.
3. **Lokalno nivo** – e komunen isi o geografikano thaneskoro odgovornost baši komuna.

Odova značinelaj kaj ola ka den amen jek pravco hem kordiniribe ki buti ko geografikane thana anglo, ki jek hem palo jek društvoskiri kriza. Maškar o javera buča ola ka

- kerena buti maškar peste hem javere organizaciencar hem firmencar
- den čači informacija e društvoske/sarinipaske hem mediake bašo odova so ovela
- vakeren e sarinipaske hem e mediake sar kerena buti odolea so ulo
- dikhen save rizikija isi hem sar šaj te kera olencar buti
- dikhen o resursija te koristinen pe efektivno
- šaj te keren jek slika bašo odova so ulo.

Adžahar keraja ki provincija angleder hem pali jek duštvoskiri kriza

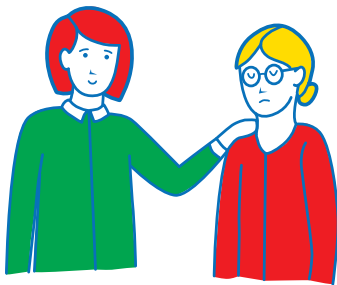
Sa o komune hem but taro provincijakere vlastija so kerena buti e krizakere pripremaja, ola phanle pumare lafija sar ka keren barabar buti angleder ki jek kriza hem pali jek kriza ko društvo. O cili akale regionalno dogovorea i te keren pe preduslovija baši zaedničko buti keda rodela pe zaednička merke. Te kerel pe buti barabar/zaedno bašo jek cilil.

O cili i te dikhel pe i potreba bašo pomoč so pošukar so šaj ki provincija hem o Västerbotten te ovel pripremimo so pošukar so šaj ko avutnipe/budučnost.

Kaj te šaj te pripreminel pes bašo jek društveno kriza o komune vežbinena barabar e vlastencar. Olende isi hem redovna khediba hem školujba.

Rodela pe te kera buti barabar/zaedno

Ki jek društvoskiri kriza, keda trebela zaedničko buti, tegani o Länsstyrelsen akharela ko jek khedibe kori so kerela pe situacijakiri procena. Bašo odova vakerela pe samverkansmöte/barabar butikeribaskoro khedibe.

Ko jek barabar butikeribaskoro khedibe kerela pe jek analiza so trebela e društvoske. Manuš phandela ple lafija so trebela te kerel sako jek ja pale barabar hem soj odova soj najvažno te prioritirinel pe.

Palo jek društvoskiri kriza o Länsstyrelsen, barabar e komunencar hem e vlastencar dikhela soj odova so kerdža pe šukar hem so trebela te kerel pe pošukar pripreme ki jek javer kriza.

Važno kanali ja informacijake

Ki jek društvoškiri kriza tle komunakoro webbthän i obično tle komunakoro šeralo kanali. Odoleske dža ko komunakoro webbthän kaj te šaj te le važno informacija.

DinSäkerhet.se – informacija bašo odova sar šaj te činave te na oven bibatale oviba khere hem ko than bašo slobodno vremeskere aktivitetija. Akate isi hem tipsi sar šaj te nakhe jek vreme šukar bizo važna društvoškere funkcije sar soj ko primer pani, tato, elektrika hem transportija.

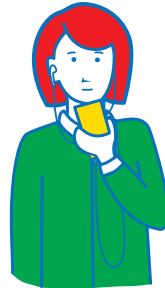
Krisinformation.se – dela informacija taro vlastija hem javera odgovorna vlastija e sarinipaske angleder ki jek kriza, ki jek kriza hem pali jek kriza.

SMHI.se – vremeskere raportija, vremeskere preduprediba, informacija bašo panjeskoro bajrojba, thabljojaskere rizikija hem javera buča.

Sveriges Radio P4 – šun ko radio kaj te šaj te le važno informacija keda ovena disave seriozna bibatale oviba hem krize, o. Sveriges Radio isi ole odgovornost te informirinel e sarinipa keda isi jek društveno kriza.

Viktigt meddelande till allmänheten, VMA – i jek predupredibaskoro sistemi so koristinela pe ko seriozna bibatale oviba hem krize. O VMA emituanela uvek ko radio hem TV, disavo var bičhalela ko sms ko mobilno ko peravde thana hem disavo var šundžola i svirka "Hesa Fredrik".

1177.se – Ko 1177 Vårdguidens webbplats isi informacija hem servizija bašo tlo sastipa hem arakhiba.

Važno telefonengere broja

112 – Telefonirin uvek ko 112, tu ja pale javer džiko te pelen ki phari situacija hem te trebela sigate pomoč tari ambolantakoro vrda, spasibaskoro servizi ja pale policija.

113 13 – Sarinipaskoro informaciakoro broj keda ovena seriozna bibatale oviba hem krize. Tu šaj javinea tut akate hem te mukhe važno informacija. Tu šaj telefonirineja akari dive-rat.

114 14 – Policijakoro broj so telefoniranela pe keda nane diso hitno.

1177 – Telefonirin ko 1177 te trebindža tuke nasvalipaskoro godidejbe. O medicikane phenja ko 1177 Vårdguiden dena godidejbe hem bičhalena tut ko pravo than arakhibaske. Kerena buti dive-rat.

Šukar i te ovel tut khere kaj te šaj te nakhavel pe i kriza

Kerdo kotar: DinSäkerhet.se

Pani

- kante te šaj okola so isi olen sar češma
- flaše
- kofe kapakoncar
- plastikane flaše
- mineralno pani
- keravibaskere buča.

Tato

- tate hem zorale šeja
- sadika, rukavice, šalija
- pošomale buča. Ola ikerena tato uzal odova da soj sapane hem vlažna
- kebe/čebe
- pašljojbaskere buča
- sovibaskere gone
- momolja
- tačaribaskoro svetlo
- kirbitija ja pale upaljačija/čakmakija
- disave tačaribaskere bučako primer gasoli ja pale nafta
- džepakiri lampa
- baterie.

Hajba

Hajbe so šaj te ovel ki sobakiri temperatura. Ko primer pirindži, paste, bulgur, akohora, lešnikija, šuko ovošje/voče, čokolada, konzerve.

Komunikacija

O Sveriges Radio P4 i jek priprembaskoro kanali. Ake disave buča soj šukar te ovel manuše keda i pharo te komunicirinel pe ja pale pharoj te lel pe informacija tari media ko obično čhani

- radio so kerela ko baterie, radio khameskere čeliencar ja pale so pherela pe vrtibaja
- vrdaskoro radio
- komuniciribaskoro radio/walkie talkie
- lileskiri lista telefonengere brojencar taro pašutne manuša, komuna, elektrikakiri firma
- ekstara baterie/power bank bašo mobilno telefoni
- šukar i te ovel obično telefoni, te šaj
- šukar i te džane angleder dali isi e komuna siguribaskere thana hem kori tane ola.

Tipsi: dikh te ovel jek torba ja pale ranco spremno so isi ole o najpotrebna buča. Tegani te trebindža tu šaj sigate te mukhe tlo kher.

**Ker o testi!
Sian tu šukar te oven tut o buča baši jek kriza?**

0-4 Kriza ki krizakiri kutija!

Dikh te šaj te pakujne tle dživdibaskere buča kaj te šaj te ove spremno.

5-9 Tu sian ko šukar drumo

Tu sian šukar te pripremine tut angli kriza! Čhiv akala palune buča ki lista kaj te šaj te osetine tut sigurno.

10-12 Profesionalno pakujbe

Tu sian jek čače šukar te pripremine tut baši kriza!

Sian spremno?

Ker o testi te dikhe so trebela tuke
te pakujne ki krizakiri kutija!

Sian spremno?

Ko jek butvremeskoro činavibe i elektrika, smetnje ja pale kriza ko društvo/sarinipe, tegani tu mora te ove spremno te arakhe tut korkori jek kurko. Tu mora korkori te spremine tuke pani, tato hem diso hajbaske. Tu trebela hem te šaj te komunicirine javerencar kaj te šaj te le informacija tari media hem vlastija. Pakujn tli krizakiri kutija bučencar soj šukar kaj te šaj te nakhe šukar jek vreme.

Ki akaja brošura šaj maškar o javera buča te čitine bašo štar najbare rizikija hem pretiba so isi ko Västerbottens län hem sar šaj te pripremine tut ko jek šukar čhani.

Länsstyrelsen Västerbotten
Storgatan 71 B, 901 86 Umeå

www.lansstyrelsen.se/vasterbotten
vasterbotten@lansstyrelsen.se
010-225 40 00